

บทที่ ๔

การวิเคราะห์ผลการศึกษาแนวคิดและหลักปฏิบัติการเป็น

องค์กรแห่งการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

แนวคิดและหลักปฏิบัติเป็นการองค์กรแห่งการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา มีแนวคิดหลากหลาย ตลอดถึงหลักปฏิบัติที่มีหลายแบบ ผู้วิจัยจึงทำการวิเคราะห์ แยกแยะ รวบรวมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และเอกสาร ตำราวิชาการของนักปราชญ์ทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ผู้เชี่ยวชาญรอบรู้ อันเป็นที่มาของการเริ่มต้นการจัดการความรู้ที่เป็นของพระพุทธเจ้า จนกระทั่งพัฒนาเป็นความรู้ที่เป็นสาธารณปัญญาให้ผู้คนได้นำความรู้ไปดำเนินชีวิตไปถึงเป้าหมายที่ตั้งไว้ เกิดองค์กรแห่งการเรียนรู้ โดยการบูรณาการองค์กรแห่งการเรียนรู้มีแนวทาง ๕ ประการ (The Five Disciplines) ของปีเตอร์ เซงเก (Peter Senge) ^๑ หนึ่ง การเรียนรู้ของสมาชิกในองค์กร (Personal Mastery) สอง ความมีสติ หรือ แบบแผนทางจิตสำนึกของคนในองค์กร (Mental Model) สาม การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันของคนในองค์กร (Shared Vision) สี่ การเรียนรู้เป็นทีม (Team Learning) ห้า ระบบการคิดของคนในองค์กร หรือกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ (Systems Thinking) เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ง่ายแก่การเข้าใจร่วมกันในพัฒนาองค์กรต่างๆที่มีอยู่ในสังคมนี้

๔.๑ วิเคราะห์ผลการศึกษาแนวคิดองค์กรแห่งการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

การวิเคราะห์ผลการศึกษาแนวคิดองค์กรแห่งการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสนา เพื่อให้เข้าใจ และเกิดการนำไปสู่การปฏิบัติโดยการบูรณาการนำเสนอตามเครื่องมือของการจัดการความรู้มี

---

^๑ Senge, P. M., *The fifth disciplines: the art and practice of learning organization*, (London: Century Business, 1990), p. 21.

แนวทาง ๕ ประการ (๑) การเรียนรู้ของสมาชิกในองค์กร (๒) ความมีสติ หรือแบบแผนทางจิตสำนึกของคนในองค์กร (๓) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันของคนในองค์กร (๔) การเรียนรู้เป็นทีม (๕) ระบบการคิดของคนในองค์กร หรือกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ ประกอบด้วยรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ การเรียนรู้ของสมาชิกในองค์กร (Personal Mastery)

การเรียนรู้ของสมาชิกในองค์กร (Personal Mastery) เพื่อให้เก่งในทุกๆด้าน เก่งในการเรียนรู้ เก่งคิด เก่งทำ มีไหวพริบปฏิภาณ มีความเพียรพยายามตั้งแต่เยาว์วัยและใฝ่รู้อย่างเสมอต้นเสมอปลาย เพื่อให้สอดคล้องกับโลกยุคโลกาภิวัตน์ซึ่งเป็นโลกแห่งการเรียนรู้ (Knowledge-based) ที่ต้องมีการเรียนรู้ไปตลอดชีวิต โดยมีการคำนึงถึงประเด็นเหล่านี้ ประกอบด้วย การสร้างวิสัยทัศน์ส่วนตัว (Personal Vision) ซึ่งได้แก่ ความคาดหวังของแต่ละคนที่ต้องการจะให้สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นจริงในชีวิตของตน ความมุ่งมั่นสร้างสรรค์ (Creative Tension) มีความขยัน ใฝ่ดี มีพัฒนาการอยู่ตลอดเวลา การใช้ข้อมูลเพื่อวิเคราะห์และตัดสินใจ เพื่อให้มีระบบคิด และการตัดสินใจที่ดี และการฝึกใช้จิตใต้สำนึก (Subconscious) สั่งงาน เพื่อให้การทำงานเป็นไปโดยอัตโนมัติและได้ผลงานดี

ผลการศึกษาแนวคิดองค์การแห่งการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสนา ในด้านการเรียนรู้ของสมาชิกในองค์กร ตรงกับแนวคิดกับหลักธรรมไตรสิกขา คือ ข้อที่จะต้องศึกษา หรือข้อที่จะต้องปฏิบัติ มี ๓ อย่าง ได้แก่ ศีล เรียกว่า สีสสิกขา สมาธิ เรียกว่า จิตสิกขา และปัญญา เรียกว่า ปัญญาสิกขา รวมเรียกว่า ไตรสิกขา ซึ่งทั้ง ๓ อย่างนี้จะต้องมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน โดยเริ่มจากศีลก่อน นั่นคือบุคคลต้องมีศีลหรือต้องรักษาศีลก่อนเป็นอันดับแรก แล้วจึงเจริญสมาธิได้อย่างแน่วแน่ ต่อจากนั้นปัญญา คือการรู้แจ้งก็จะเกิดขึ้นในจิตใจของตนเอง

ความสัมพันธ์ของศีล – สมาธิ – ปัญญา ตามแผนผังนี้สามารถวิเคราะห์ให้เห็นความเกี่ยวเนื่องกันได้ตามลำดับดังต่อไปนี้

ศีล หมายถึง ความประพฤติอันดีงาม^๒ และการหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต ความมีระเบียบวินัย และความมีกิริยามารยาทงดงาม เฉพาะอย่างยิ่งเน้นศีลในระดับการไม่เบียดเบียนหรือการอยู่ร่วมกัน ด้วยดี โดยสงบสุขในสังคม กล่าวคือ การไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกายการไม่ละเมิดกรรมสิทธิ์ใน ทรัพย์สินของกันและกัน การไม่ละเมิดต่อของรัก ไม่ประทุษร้ายจิตใจบหลู่เกียรติ ทำลายตระกูลวงศ์ ของกันและกัน การไม่หักรานลิดรอนผลประโยชน์กันด้วยวิธีประทุษร้ายทางวาจา และการไม่ซ้ำเติม ตนเองด้วยสิ่งเสพติด ซึ่งทำให้เสื่อมทรามเสียดสีสัมปชัญญะ ที่เป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งป้องกันจากความ ผิดพลาด เสียหาย และคุ้มตัวไว้ในคุณความดี

สมาธิ หลักของพระพุทธศาสนา การบำเพ็ญสมาธิ ศีลเป็นตัวการสำคัญ โดยเฉพาะศีล ๕ ซึ่งเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐาน จัดความเป็นมนุษย์ให้สมบูรณ์ เมื่อมนุษย์มีความบริสุทธิ์ในทางความ ประพฤติ เชื่อมมั่นในความบริสุทธิ์ของตน ไม่หวาดต่อการลงโทษ ไม่สะดุ้งระแวงต่อการประทุษร้ายของ คู่แวน ไม่หวั่นใจเสียใจต่อเสียงตำหนิ หรือความรู้สึกไม่ยอมรับของสังคมและไม่มี ความฟุ้งซ่านวุ่นวาย ใจ เพราะความรู้สึกเดือดร้อนรังเกียจในความผิดของตน จิตใจจึงจะปลอดโปร่ง สงบแน่วแน่ มุ่งมั่นต่อ สิ่งที่ดี คำที่พูด และการที่ทำได้ ยิ่งคิดไม่ฟุ้งซ่าน สงบ มุ่งมั่นแน่วแน่เท่าใด ความเป็นมนุษย์ก็ยิ่ง สมบูรณ์เท่านั้น ความตั้งมั่นแห่งจิต หรือสมาธิจิตจึงเกิดขึ้นได้สมบูรณ์เพราะมีศีล ซึ่งเป็นคุณธรรมขั้น พื้นฐานรองรับ และประกันความปลอดภัย

ปัญญา ระบบการปฏิบัติธรรมของพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะมองในแง่ใด ล้วนเริ่มต้นด้วย ปัญญาและจบลงด้วยปัญญา เมื่อผู้ปฏิบัติมีความรู้ ความเข้าใจ หรือมีความเชื่อมั่นถูกต้องเป็นพื้นฐาน อยู่ก่อนแล้ว ก็เริ่มการฝึกอบรมที่ความประพฤติทางกาย วาจา และอาชีวะ (ศีล) ก่อน เมื่อศีลพร้อมดี แล้ว ก็ฝึกขั้น ประณีตขึ้นมาถึงการฝึกอบรมจิต (สมาธิ) จนถึงขั้นสุดท้าย คืออบรมปัญญาให้แก่กล้าจน

^๒ พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), *พุทธธรรม สมาธิและแนวปฏิบัติ*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๕๖.

พ้นจากอวิชาปัญญานั้นเจริญงอกงามขึ้นเรื่อย ๆ ตลอดกระบวนการฝึกอบรม เบื้องต้นอาจเป็นเพียงความเชื่อตามเหตุผลก่อน แต่ระหว่างการฝึกอบรมต่อมา ความรู้ ความเข้าใจจะค่อย ๆ เพิ่มขึ้นด้วยอาศัยการรู้จักคิด การไตร่ตรอง สอบสวนพิจารณา การรู้เห็นประจักษ์ผล การปฏิบัติที่เกิดมีในระบบการฝึกอบรม และการที่อินทรีย์ต่าง ๆ แก่กล้ายิ่งขึ้น จนในที่สุดปัญญาก็จะเจริญถึงขั้นรู้เข้าใจ สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ถึงขั้นหลุดพ้น บรรลุนิพพานได้ คือความรู้ ความเข้าใจ หรือความเชื่อตามเหตุผล กลายมาเป็นการรู้ การเห็น ด้วยปัญญาของตนจริง ๆ โดยสมบูรณ์

ศีล สมาธิ ปัญญา จึงเป็นความต่อเนื่องกันของขบวนการฝึกอบรมที่เรียกว่าไตรสิกขา ดังมีพุทธพจน์แสดงความเป็น

“ศีลเป็นอย่างนี้ สมาธิเป็นอย่างนี้ ปัญญาเป็นอย่างนี้ สมาธิที่มีศีลบ่มแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาที่สมาธิบ่มแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตที่ปัญญาบ่มแล้วย่อมหลุดพ้นจากอาสวะโดยสิ้นเชิง คือ จากกามาสวะ ภวาสะ และอวิชชาสวะ”

จิต การฝึกอบรมจิตให้เจริญขึ้นด้วยคุณธรรมต่าง ๆ ให้เข้มแข็งมั่นคงหนักแน่น และให้มีปัญญาเท่าทันสังขาร จิตจึงได้รับการพัฒนาคุณภาพจิต หรือเป็นการปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพและสมรรถภาพสูง ซึ่งเอื้อแก่การมีชีวิตที่ดีงาม และพร้อมที่จะใช้งานในทางปัญญาอย่างได้ผลดีที่สุด

แนวความคิดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขานั้น ผู้เรียนต้องเรียนรู้เกี่ยวกับศีลก่อนทั้งหลักการ วิธีการ อานิสงส์และโทษของการละเมิดศีลแล้วย้อมนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องและดีงามได้อย่างแท้จริง

การศึกษาหรือการเจริญสมาธิ เป็นเรื่องของการฝึกในด้านจิต หรือระดับจิตใจ ได้แก่การพัฒนาคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต ในด้านคุณธรรม เช่น ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความรับผิดชอบ ความแน่วแน่

มั่นคง ความมีสติ สมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความอึดใจ ความร่าเริงเบิกบานใจความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกพอใจ พุดสั้น ๆ ว่าพัฒนาคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพของจิต

การเจริญปัญญานี้เป็นการเรียนรู้จิตเพื่อการเจริญปัญญา เป็นการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงและหลุดพ้นจากกองทุกข์กองกิเลส เป็นเครื่องยับยั้ง ช่ม และประหารกิเลสอย่างหยาบกลาง และละเอียด กระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน แต่หัวใจของการเรียนเป็นสิ่งเดียวกัน คือให้มีสติอยู่เนื่อง ๆ เพราะปัญญาในทางพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องของการฝึกหรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อ ความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การรู้จักวินิจฉัยไตร่ตรอง ตรวจสอบ คิดการต่าง ๆ สร้างสรรค์ เฉพาะอย่างยิ่งเน้นการรู้ตรงตามความเป็นจริงหรือรู้เห็นตามที่มันเป็น ตลอดจนรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวงจนถึงขั้นรู้เท่าทันธรรมดาของโลกและชีวิตที่ทำให้จิตเป็นอิสระ ปลอดปัญหา ไร้ทุกข์ เข้าถึงอิสระภาพโดยสมบูรณ์

หลักไตรสิกขาทั้ง ๓ ประการที่กล่าวมานี้ เป็นส่วนประกอบของชีวิตที่ดั่งงาม เราก็ฝึกคนให้เจริญองกามในองค์ประกอบเหล่านี้ และให้องค์ประกอบเหล่านี้ไปสู่การเข้าถึงอิสรภาพและสันติสุขที่แท้จริง

๔.๑.๒ ความมีสติ หรือแบบแผนทางจิตสำนึกของคนในองค์การ (Mental Model)

ความมีสติ หรือแบบแผนทางจิตสำนึกของคนในองค์การ เป็นการคิดและมุมมองที่เปิดกว้าง (Mental Model) ซึ่งเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ที่ได้สะสมมาตั้งแต่เด็กกับพื้นฐานของวุฒิภาวะทางอารมณ์ของแต่ละบุคคล ทำให้ความคิดและความเข้าใจของแต่ละคนแตกต่างกัน และหากปล่อยให้ต่างคนต่างคิดจะกลายเป็นปัญหาใหญ่เพราะมีการยึดติด กับรูปแบบและวิธีการที่ตนเองคุ้นเคย ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัว

ผลการศึกษาแนวคิดองค์การแห่งการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสนา ด้านความมีสติ หรือแบบแผนทางจิตสำนึกของคนในองค์การ ตรงกับหลักธรรมสติกับสัมปชัญญะ เป็นธรรมมีอุปการะมาก เกื้อหนุนกันและกัน สติกับสัมปชัญญะเป็นธรรมที่มาคู่กัน เช่น กราบพระก็รู้วิธีกราบนี้เป็นสติขณะที่กำลังกราบพระที่ถูกต้อง ก็เป็นสัมปชัญญะ จึงได้ชื่อว่าเป็นธรรมที่มีอุปการะมาก เพราะเป็นเครื่องนำมาซึ่งประโยชน์เกื้อกูลในกิจการทุกอย่างเหมือนความไม่ประมาทเป็นอุปการะในการบำเพ็ญศีล^๓ เป็นต้น นั่นคือธรรม ๒ ประการมีอยู่แก่ผู้ใดผู้นั้นกระทำกิจการใด ๆ เช่น ทำการงาน บำเพ็ญศีล เจริญสมาธิและปัญญาที่ย่อมได้ โดยมีสติสัมปชัญญะในที่ทุกสถานและในทุกกาลเวลา

สติสัมปชัญญะ เป็นธรรมที่มีอุปการะมากและอยู่คู่กัน ท่านเปรียบได้ดังนี้ สติเปรียบเหมือนดวงไฟ สัมปชัญญะเปรียบเหมือนแสงของดวงไฟ และสติระลึกได้ในเรื่องที่เกิดขึ้น กิจที่ทำและคำที่พูด สัมปชัญญะรู้ตัวว่ากำลังคิด กำลังทำ และกำลังพูด เป็นต้น อย่างไรก็ตามสติกับสัมปชัญญะเป็นธรรมคู่กัน มีลักษณะดังนี้ คือ ความระลึกนึกรู้ หรือพิจารณาเห็นด้วยปัญญาอันเห็นชอบ ก่อนคิด-พูด-ทำ-ว่า ความคิด หรือคำที่จะพูด หรือว่ากรรมที่กำลังจะทำนั้นดีหรือชั่ว เป็นบุญกุศลหรือเป็นบาปอกุศล เป็นทางเจริญหรือทางเสื่อมนี้ชื่อว่า “สติ” แต่เมื่อผลอสติคิดพูดหรือทำไปก่อนแล้วโดยไม่ทันระลึกนึกรู้ได้ว่าดีหรือชั่วแล้วกลับมาระลึกนึกรู้ได้ หรือรู้สึกตัวได้ด้วยปัญญาอันเห็นชอบว่าความคิดที่กำลังเกิด วาจาที่กำลังพูด และกรรมที่กำลังกระทำอยู่นั้นถูกต้องตามทำนองคลองธรรมหรือว่ามีผิดพลาด เป็นกุศลคุณความดี หรือว่าเป็นความชั่วเป็นทางเจริญควรดำเนิน หรือว่าเป็นทางเสื่อมไม่ควรดำเนิน แล้วเลือกดำเนินหรือประพฤติปฏิบัติไปในทางเจริญดวงเว้นความประพฤติปฏิบัติไปในทางเสื่อมนี้ชื่อว่า “สัมปชัญญะ” แม้สำนึกได้ภายหลังที่ได้คิด - พูด - ทำ ไปแล้วก็ชื่อว่า “สัมปชัญญะ” เหมือนกัน

^๓ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๐/๑๐๕.

สติกับสัมปชัญญะ ด้วยปัญญาอันเห็นชอบนี้จึงเป็นธรรมที่มีอุปการะมากแก่การดำเนินชีวิตให้ดำเนินไปแต่ในทิศทางที่ถูกที่ควร คือที่ถูกต้องทำนองคลองธรรม กล่าวคือที่เป็นบุญกุศลคุณความดีอันจะนำชีวิตไปสู่ความสำเร็จและความเจริญสันติสุข และสูงสุดให้ถึงมรรคผลนิพพานที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง และเป็นบรมสุขอย่างถาวรได้ อย่างไรก็ตามสติกับสัมปชัญญะนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในการกิจการทุกอย่าง โดยเฉพาะในเรื่องการเรียนการศึกษา ถ้านักเรียนนักศึกษายึดมั่นอยู่ในสติกับสัมปชัญญะแล้ว ย่อมสำเร็จอย่างแน่นอน นั่นคือเยาวชน หรือคนวัยหนุ่มสาวในวัยเรียนผู้ใด มีสติสัมปชัญญะด้วยปัญญาอันเห็นชอบว่า การที่บุคคลจะดำเนินชีวิตไปสู่ความสำเร็จในชีวิต และถึงความเจริญและสันติสุขได้ ก็จะต้องเป็นผู้มีความรู้มีความสามารถมีคุณธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีปัญญาอันเห็นชอบ กอปรด้วยศีลธรรม เมื่อมีสติระลึกได้อย่างนี้เยาวชนหรือคนหนุ่มสาวในวัยเรียนนั้นย่อมไม่ประมาทหลงมัวเมาในชีวิต รีบเร่งขวนขวายพากเพียรศึกษาหาความรู้เต็มกำลังสติปัญญาความสามารถ และฐานะของตน ๆ คนผู้นั้นเมื่อเจริญวัยขึ้น ย่อมเป็นผู้มีวิชาความรู้ มีความสามารถ และมีสติปัญญาอันเห็นชอบ รู้ทางเจริญทางเสื่อมแห่งชีวิตตามที่เป็นจริงได้ดี ด้วยความรู้ความสามารถและปัญญานั้น ย่อมช่วยให้สามารถสร้างฐานะทั้งทางเศรษฐกิจและทางสังคมให้สำเร็จ และถึงความเจริญรุ่งเรือง และสันติสุขได้ หากผลอสติประพฤติผิดพลาดจากทำนองคลองธรรมไปบ้างก็มีสัมปชัญญะคือรู้สึกตัว รู้เท่าทันในความผิดพลาดนั้น รีบกลับตัวกลับใจมาประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในคุณความดี ก็ยังไม่สายและสามารถจะดำเนินชีวิตตนไปสู่ความสำเร็จ ถึงความเจริญและสันติสุขได้อีกในระยะเวลาไม่นานเกินรอ ผู้มีสติสัมปชัญญะด้วยปัญญาอันเห็นชอบ สติสัมปชัญญะจึงชื่อว่าเป็นธรรมมีอุปการะมาก

แนวความคิดการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับหลักสติสัมปชัญญะ นับว่าเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อมนุษยชาติมาก เพราะในนวกวาทว่าด้วยธรรมวิภาคในทูกะ คือหมวด ๒

ซึ่งถือว่าเป็นหมวดแรกของหนังสือเล่มนี้ได้กล่าวไว้ว่า ธรรมมีอุปการะมาก ๒ อย่าง ได้แก่ ๑) สติ ความระลึกได้ ๒) สัมปชัญญะ ความรู้ตัว ซึ่งพุทธศาสนิกชนจะต้องมีการศึกษา หรือเรียนรู้ไว้

แนวความคิดได้ว่า สติกับสัมปชัญญะเป็นธรรมที่มีอุปการะมากต่อบุคคลผู้ที่ได้เรียนรู้อย่างละเอียด และน้อมนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ย่อมช่วยให้บุคคลนั้นจะทำ จะพูด จะกินจะดื่ม จะเดินจะนั่ง หรือจะนอนก็ตาม ถ้ามีสติและสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลา ย่อมไม่ผิดพลาดหรือหลงลืม ประมาทแต่อย่างใด เพราะสติสัมปชัญญะเป็นของอยู่คู่กันเกื้อกูลช่วยเหลือ และสนับสนุนซึ่งกันและกันเหมือนเรือกับหางเสือฉะนั้น ทำให้เกิดการคิดและวางตัวอย่างเหมาะสม ไม่ติดกับความคิดเดิมๆของตนเอง ง่ายต่อการพัฒนา และเปิดใจรับกับแนวคิดใหม่ที่เข้ามาได้

๔.๑.๓ การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันของคนในองค์กร (Shared Vision)

การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันของคนในองค์กร (Share Value) ให้ทุกคนได้รู้ได้เข้าใจ จะได้สนับสนุนและมีส่วนร่วมในการดำเนินการให้เป็นรูปธรรม โดยมีการนำวิสัยทัศน์ที่ได้สร้างขึ้นมาเป็นเป้าหมายของการกำหนดแผนกลยุทธ์ เพื่อสานให้วิสัยทัศน์เป็นจริงด้วยแผนการปฏิบัติต่อไป

ผลการศึกษาแนวคิดองค์การแห่งการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสนา ด้านการมีวิสัยทัศน์ร่วมกันของคนในองค์กร ตรงกับหลักธรรมอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นอริยสัจธรรม เป็นหลักธรรมที่ถือว่าเป็นแม่บทของพระพุทธศาสนาในการแก้ปัญหาเพราะมนุษย์ทุกคนเมื่อเกิดมาแล้วย่อมประสบกับปัญหา หรือมีปัญหาเกิดขึ้นตลอดเวลา ดังนั้นเมื่อมีปัญหา ก็เป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่จะต้องแสวงหาแนวทาง หรือวิธีในการแก้ปัญหาเหล่านั้น แต่การแก้ปัญหาทางพระพุทธศาสนาเป็นวิธีการที่ใช้ปัญญา หรือแก้ปัญหาตามระบบเหตุและผล หรือใช้หลักอริยสัจนั่นเอง ซึ่งองค์ประกอบในการแก้ปัญหาตามหลักของอริยสัจนั้นมี ๔ ประการดังต่อไปนี้

๑. ทุกข์ หรือทุกข์ขอรียสัจ หมายถึง ความจริงอันประเสริฐ คือความทุกข์ได้แก่ สภาพหรือสภาวะที่เกิดขึ้นแล้วทนอยู่ได้ยาก หรือลำบาก นั่นคือเมื่อสภาพทุกข์นั้นเกิดขึ้นแล้วมีการรับรู้จากการสัมผัส หรือถูกต้องก็เกิดทุกข์เวทนา ซึ่งทุกข์ขอรียสัจเป็นทุกข์ที่มนุษย์แต่ละคนเป็นผู้สร้างขึ้น กับทุกข์ที่ต้องมี ต้องเป็น ต้องเกิดอย่างแท้จริง แก่ทุกรูปทุกคนไม่ละเว้นใคร ๆ ทั้งนี้ ซึ่งความทุกข์ที่เป็นของแท้แน่นอนที่ทุกคนต้องประสบนั้น

ทุกข์ขอรียสัจทั้ง ๘ ประการดังกล่าวมาอย่างย่อ ๆ นี้ ครอบคลุมสรรพทุกข์ทุกอย่างบรรดามีในโลกนี้อย่างสมบูรณ์ ครบถ้วนไม่บกพร่องแม้แต่น้อยที่มนุษย์ทุกคนจะต้องประสบ เมื่อประสบก็เกิดความทุกข์ที่ทนได้ยาก ดังนั้นสรรพทุกข์เหล่านี้ถ้าจะกล่าวอย่างสรุปก็ได้แก่ อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์ (สังขิตเตนะ ปัญญาทานชั้นธา ทุกขา) คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ทั้ง ๕ อย่างนี้เป็นตัวทุกข์ ซึ่งเรียกว่า รูปกับนาม

๒. สมุทัย หรือทุกข์สมุทัยขอรียสัจ หมายถึง ความจริงอันประเสริฐคือ เหตุปัจจัยหรือมูลเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดทุกข์ การที่มนุษย์ประสบความทุกข์ คือเกิด แก่ เจ็บ และตายนี้ เป็นผลมาจากสมุทัย ซึ่งมีเหตุเป็นแดนเกิด ถ้าไม่มีสมุทัยทุกข์ก็ไม่เกิด ซึ่งสมุทัยขอรียสัจ คือตัณหา ที่ทำให้เกิดภพใหม่ อันได้แก่ ความอยาก ความติดเพลีน ความติดใจอยาก ความติดใจชอบ และความยินดี ยินร้าย รวมทั้งการติดใจในรสอร่อยของโลก เป็นต้น ที่เรียกว่า ตัณหามี ๓ ประการคือ ๑) กามตัณหา คือความอยากได้ เป็นความทะเยอทะยานอยากในวัตถุกาม ๒) ภวตัณหา คือ ความอยากมี อยากเป็น ๓) วิภวตัณหา คือ ความไม่อยากมี ไม่อยากเป็น อันเป็นความทะเยอทะยานอยากในความไม่มี ไม่เป็น

ตัณหา คือความทะเยอทะยานอยากได้ชื่อว่าสมุทัย เพราะเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ตัณหานี้มี ๓ ประเภทคือ ตัณหาความอยากในอารมณ์ ที่น่ารักใคร่ เรียกว่ากามตัณหาตัณหาความอยากเป็นโน่นเป็นนี่ เรียกว่าภวตัณหา และตัณหาความอยากไม่เป็นโน่นเป็นนี่เรียกว่าวิภวตัณหา การเรียนรู้เรื่องสมุทัย คือตัณหาทั้ง ๓ ประเภทนี้ เป็นการเรียนรู้เพื่อกำจัดหรือเพื่อละ (ทุกข์สมุทัยขอรียสัจ)

ปหาตนน) คือให้ละหรือกำจัดให้หมดสิ้นไป ด้วยการกำจัดที่ต้นเหตุของปัญหาของแต่ละทุกข์ คือละ ตัณหาทั้ง ๓ ประเภทให้ได้ก่อนแล้วทุกขอริยสัจก็จะหมดไป

๓. นิโรธ หรือทุกข์นิโรธอริยสัจ หมายถึง ความจริงอันประเสริฐ คือการดับทุกข์เป็นการ บำเพ็ญเพียรทางจิตจนบรรลุมรรคด้วยการเจริญวิปัสสนาอย่างเดียว จนหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาและ อูปาทานทั้งสิ้น ซึ่งถือว่าเป็นผลของการดับทุกข์ ผลของการดับกิเลส ตัณหาและอูปาทาน อัน เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันตามวงจรแห่งจิต ทำให้จิตเกิดความสุขสงบ บริสุทธิ์ ผ่องใสเบิกบาน เบิกาย และเบาใจ ควรทำให้แจ้งประจักษ์แก่ตนเอง อันเป็นภาวะที่เกิดจากการปฏิบัติที่ถูกต้อง ให้เข้าถึง สภาวะที่ปราศจากปัญหา หรือความทุกข์เพื่อให้บรรลุจุดหมายที่ต้องการ คือการดับสนิทตัณหาทั้งปวง เสียได้

๔. มรรค หรือทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ หมายถึง ความจริงอันประเสริฐคือทางให้ถึง ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้พ้นทุกข์ หรือทางปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ หรือดับกิเลส ตัณหาและอูปาทาน มี องค์ ๘ อันเป็นมัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) ซึ่งเป็นทางปฏิบัติให้พ้นทุกข์มีดังนี้

๑) สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) คือปัญญาอันเห็นชอบ เข้าใจชอบตามความเป็นจริง อันเป็น ความเห็นเกี่ยวกับทุกข์ มีความเห็นชอบที่จะออกจากทุกข์ หรือมีความเห็นชอบที่จะปฏิบัติให้พ้นทุกข์ อย่างถูกต้อง เห็นหรือเข้าใจในไตรลักษณ์ คืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือเห็นชอบตามธรรมเนียมของคลอง ธรรมเนียมว่า ทำดียอมได้รับผลดี ทำชั่วยอมได้รับผลชั่ว มารดา – บิดามีอุปการคุณแก่บุตร – ธิดา เป็นต้น

๒) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) คือปัญญาอันดำริชอบ เป็นการดำริในการออกจากกามดำริใน การไม่พยายาม หรือดำริในการไม่เบียดเบียน แต่คิดหาทางให้พ้นไปจากทุกข์ด้วยปัญญา

๓) สัมมาวาจา (วาจาชอบ) คือเจรจาชอบ หรือวาจาชอบ อันเป็นการประพฤติดีทางวาจา ด้วยการพูดที่ไพเราะก่อให้เกิดคุณประโยชน์ พูดแล้วสบายกาย – สบายใจ ทั้งผู้พูดและผู้ฟังกล่าวโดย

สรุปก็คือเว้นจากวจีทุจริต ๔ อย่างคือ พุดเท็จ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ และพุดเพื่อเจ้าซึ่งนับได้ว่าเป็นการรักษาศีลข้อที่ ๔ นั้นเอง

๔) สัมมากัมมันตะ (การงานชอบ) คือทำการชอบ หรือทำการงานชอบ ซึ่งไม่ประพฤตินิยตทางกาย ทำให้ใจ - กายสบาย ไม่มีศัตรู ใจและกายผ่องใส อันเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติขั้นสมาธิในที่สุด นั่นคือท่านให้เว้นจากกายทุจริต ๓ ประการ ได้แก่ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ และไม่ประพฤตินิยตในกาม

๕) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) คือเลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ เลี้ยงชีพด้วยสัมมาชีพที่สุจริต การประกอบอาชีพที่สุจริตถูกต้องตามธรรมเนียมคลองธรรมเป็นอาชีพที่ทำให้กาย - ใจผ่องใส ปราศจากศัตรูคู่อริและบ้านเมืองนั้นคือละมิจฉาชีพทุกอย่างที่ผิดทั้งทางธรรมและทางโลก

๖) สัมมาวายามะ (เพียรชอบ) คือเพียรชอบ หรือพยายามชอบ ซึ่งเป็นการปลุกความพอใจ ประครองจิตไว้ ย่อมปรารถนความเพียรเป็นสำคัญ เป็นการตั้งความเพียรพยายามที่จะไม่ทำความชั่ว แต่เพียรพยายามที่จะสร้างแต่ความดีงามเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ความไพบูรณ์ ความเจริญยิ่งขึ้นเพียรในการปฏิบัติแก้ไขข้อบกพร่อง ซึ่งความเพียรหรือพยายามชอบนี้ท่านให้เพียรชอบใน ๔ สถาน^๔ คือ

- (๑) สัจวรปธาน เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้นในสันดาน
- (๒) ปธานปธาน เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว
- (๓) ภาวนापธาน เพียรให้กุศลเกิดขึ้นในสันดาน
- (๔) อนุรักษนาปธาน เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อมไป

ความเพียร ๔ อย่างนี้เป็นความเพียรชอบที่ควรประกอบให้มีในตน

^๔ อภ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๔/๒๔.

๗) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) คือระลึกชอบได้ตลอดเวลา หรือมีความรู้สึกตัวทั่วพร้อมมีสติอยู่ตลอดเวลา ระลึกว่าสิ่งใดดีสิ่งใดไม่ดี พิจารณาเห็นบาป บุญ คุณโทษ ประโยชน์และไม่ใช่ประโยชน์ ซึ่งตามปรกติก็ต้องมีสติระลึกอยู่ในสติปัฏฐานทั้ง ๔ อย่าง^๕ คือ

(๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือมีสติกำหนดพิจารณากายเป็นอารมณ์ว่า กายนี้สักว่ากาย ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา เขา

(๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือมีสติกำหนดพิจารณาเวทนา คือสุข ทุกข์ และไม่สุขไม่ทุกข์เป็นอารมณ์ว่า เวทนานี้สักว่าเวทนาไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา เขา

(๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือมีสติกำหนดพิจารณาใจที่เศร้าหมอง หรือผ่องใสเป็นอารมณ์ว่า ใจนี้สักว่าใจ ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา เขา

(๔) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือมีสติกำหนดพิจารณาธรรมที่เป็นบุคคล หรือกุศล หรืออกุศลที่บังเกิดกับใจเป็นอารมณ์ว่า ธรรมนี้สักว่าธรรมไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา เขา

๘) สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) คือความตั้งใจมั่นชอบ หรือตั้งใจไว้ชอบ มีจิตที่สงบ มีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ซัดส่ายไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ในเรื่องสัมมาสมาธิเป็นอย่างไร? ฝึกหัดในศาสนานี้ สังกตจากกามทั้งหลาย และจากอกุศลทั้งหลาย ย่อมเข้าถึงฌานที่หนึ่ง อันมีวิตกวิจารณ์ ปีติ สุข และเอกัคคตา แล้วเข้าถึงฌานที่สอง อันเป็นเครื่องผ่องใสแห่งใจ ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์มีแต่ปีติ สุขและเอกัคคตา อันเกิดแต่สมาธิ แล้วเข้าถึงฌานที่สามอันเป็นฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญไม่มีวิตกวิจารณ์และปีติมีแต่สุขและเอกัคคตา แล้วเธอย่อมเข้าถึงฌานที่สี่อันไม่มีสุข ไม่มีทุกข์ มีแต่สติอันประเสริฐ คือมีเอกัคคตาที่มีอุเบกขา เราเรียกว่า สัมมาสมาธิ นั่นคือเมื่อเจริญสมาธิภาวนาถึงขั้น

^๕ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๙๑/๓๒๕.

ละเอียดขั้นสูงไปเท่าใด องค์ธรรมก็ยิ่งลดน้อยลงไป เช่น ได้ฌานที่ ๑ มีองค์ประกอบ ๕ คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข และเอกัคคตา แต่เมื่อถึงฌานที่สาม มีองค์ประกอบ ๒เท่านั้นคือ สุข กับ เอกัคคตา เป็นต้น

มรรคมืองค์ ๘ เป็นทางปฏิบัติที่เรียกว่า ทางสายกลาง สามารถนำมาสังเคราะห์ลงใน ไตรสิกขาได้ดังนี้ สัมมาทิฏฐิและสัมมาสังกัปปะ สังเคราะห์ลงในปัญญาสิกขา สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะและสัมมาอาชีวะ สังเคราะห์ลงในศีลสิกขา สัมมาวายามะ สัมมาสติและสัมมาสมาธิ สังเคราะห์ลงในสมาธิสิกขา

แนวทางการเรียนรู้เกี่ยวกับหลักธรรมอริยสัจ ๔ จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ศึกษาจะต้องดำเนิน กิจกรรมให้ต่อเนื่องสัมพันธ์กันตลอด โดยเริ่มจากความหมายที่แท้จริงของอริยสัจทั้ง ๔ ประการ แล้ว ทำความเข้าใจอย่างละเอียดในเรื่องปัญหาเกิดมาก่อน แล้วค้นหาสาเหตุที่ก่อให้เกิดแล้วนำสาเหตุ เหล่านั้นมาเข้าสู่กระบวนการของการแก้ปัญหา ด้วยมรรคมืองค์ ๘ จึงจะบรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ทำให้เกิดการมีวิสัยทัศน์ร่วมกันในองค์กร

๔.๑.๔ การเรียนรู้เป็นทีม (Team Learning)

การเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม (Team Learning) เป็นการเน้นการทำงานเป็นทีมโดยให้ทุกคนใน ทีมงานใช้วิจารณ์ญาณร่วมกันตลอดเวลาว่า กำลังทำงานอะไร จะทำให้ดีขึ้นอย่างไร เป็นการเรียนรู้ ร่วมกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลสามัคคี ชยันคิด ชยันเรียนรู้ และชยัน ทำด้วยความเชื่อว่าการเรียนรู้ในลักษณะนี้จะช่วยเสริมสร้างอัจฉริยะภาพของทีมงาน

ผลการศึกษาแนวคิดองค์การแห่งการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสนา ด้านการเรียนรู้ร่วมกันเป็น ทีมตรงกับหลักธรรมทิวฏฐัมมิกัตถะ ประโยชน์ปัจจุบัน และสัมปรายิกัตถะ ประโยชน์เบื้องหน้า

พระพุทธศาสนาได้แบ่งจุดหมายของชีวิตออกเป็น ๒ ระดับคือ จุดหมายระดับโลกียะและระดับโลกุตระ การจะเข้าถึงแต่จุดหมายนั้นมีวิธีการที่แตกต่างกันและคุณสมบัติของผู้สำเร็จในแต่ละเป้าหมายก็แตกต่างกันเช่นกัน ดังมีรายละเอียด ดังนี้

จุดหมายระดับโลกียะ ในการจะเข้าถึงจุดหมายระดับโลกียะนั้น สามารถทำได้โดยการดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของการมีชีวิตในปัจจุบันและในเบื้องหน้า ประกอบด้วย

๑) ทิฐัมมิกัตถะ จุดหมายชั้นตาเห็นหรือประโยชน์ปัจจุบัน ที่สำคัญ คือ

- ก) มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค งามสง่า อายุยืนยาว
- ข) มีเงิน มีงาน มีทรัพย์จากอาชีพสุจริต ฟังตนได้ทางเศรษฐกิจ
- ค) มีสถานภาพดี ทรงยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นที่ยอมรับในสังคม
- ง) มีครอบครัวผาสุก ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่นับถือ

๒) สัมปรายิกัตถะ จุดหมายชั้นเลยตาเห็นหรือประโยชน์เบื้องหน้า ที่เป็นคุณค่าของชีวิตซึ่งทำให้เกิดความสุขล้าลึกภายใน โดยเฉพาะ

- ก) ความอบอุ่นซาบซึ้ง สุขใจ ด้วยศรัทธา มีหลักใจ
- ข) ความภูมิใจในชีวิตที่สะอาด ที่ได้ประพุดแต่ความดีงามสุจริต
- ค) ความแก้วกล้ามั่นใจ ด้วยมีปัญญาที่จะแก้ปัญหานำพาชีวิตไป
- ง) ความโปร่งโล่งมั่นใจ ว่าได้ทำกรรมดี มีหลักประกันวิถีสู่ภพใหม่^๖

การเข้าใจประโยชน์ทั้งสองอย่าง ทั้งประโยชน์ในปัจจุบันที่พึงจะได้รับจากการทำงานของตนเอง และประโยชน์เบื้องหน้าที่ตนเองจะพึงจะได้รับเช่นกัน ส่งเสริมให้เกิดการทำงานเป็นทีมร่วมกันได้ ซึ่งองค์กรในปัจจุบันได้นำแนวคิดนี้ไปปฏิบัติทำให้เกิดผลดีต่อปัจจัยการผลิต และผลผลิตของ

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๙), หน้า ๕.

องค์กรเป็นอย่างดี เป็นการพัฒนาร่วมกันที่ประกันความก้าวหน้า ยั่งยืนจากการได้รับประโยชน์ร่วมกัน หรือป้องกันการผิดพลาดอันจะเกิดจากการทำงานร่วมกันได้

๔.๑.๕ ระบบการคิดของคนในองค์กร หรือกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ (Systems Thinking)

ระบบการคิดของคนในองค์กร หรือกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ (System Thinking) เพื่อให้ทุกคนมีความเข้าใจชัดเจนถึงความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ทำให้มองทุกสิ่งทุกอย่างเป็นภาพรวม จะได้สามารถเผชิญกับภาวะวิกฤติ และการแข่งขันได้

ผลการศึกษาแนวคิดองค์การแห่งการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสนา ด้านระบบการคิดของคนในองค์กร หรือกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบตรงกับหลักโยนิโสมนสิการ

แนวคิดการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาตามหลักโยนิโสมนสิการ เป็นวิธีการดำเนินการเรียนรู้เกี่ยวกับการคิด หรือการพิจารณาด้วยวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่จะช่วยสร้างและพัฒนาความคิด การพิจารณา การไตร่ตรองอย่างรอบคอบประกอบด้วยเหตุผลของมนุษย์มากกว่าสามัญสำนึก ตามที่มนุษย์คิดเอง ตัดสินใจเองและนำไปปฏิบัติกันเอง ดังนั้นลักษณะความหมาย หลักการ และวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการที่ควรทราบ และนำมาศึกษาเพื่อให้เกิดความรู้ และความเข้าใจสำหรับการนำไปใช้ประโยชน์

พระราชวรมุนี^๗ ได้กล่าวไว้ว่า คนทั่วไปซึ่งได้สั่งสมความเคยชินให้จิตมีนิสัยแห่งการคิดในแนวทางของการสนองตัณหา หรือคิดโดยมีความไม่ชอบใจเป็นพื้นฐานมาเป็นเวลายาวนาน วิธีโยนิโสมนสิการแบบต่าง ๆ จะเริ่มเป็นเครื่องฝึกในการสร้างนิสัยใหม่ให้แก่จิต การสร้างนิสัยใหม่นี้ อาจจะ

^๗ พระราชวรมุนี (ประยูรย์ ปยุตโต), *กระแสธรรม เพื่อชีวิตและสังคม*, (กรุงเทพมหานคร :ธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๗๕.

ต้องการใช้เวลานานบ้างเพราะนิสัยเดิมเป็นสิ่งที่ได้สั่งสมมานานคนละเป็นสิบ ๆ ปี แต่เมื่อได้ฝึกขึ้นบ้างแล้วก็ได้ผลคุ้มค่าเพราะเป็นการที่ทำให้เกิดปัญญาทำให้แก้ปัญหาด้วยความทุกข์ได้แม้จะยังทำไม่ได้สมบูรณ์ ก็ยังพอเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความสมดุล และได้มีทางออกในยามที่ถูกรบกวนความคิดตามแนวนิสัยเดิมชักนำไปสู่ความอับจน ความทุกข์และปัญหาบีบคั้นต่าง ๆ ดังนั้นจึงขอรวมนิสัยที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการตามที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำไว้รวม ๑๐วิธี ซึ่งมีลักษณะวิธีคิดดังต่อไปนี้

วิธีที่ ๑ วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ พิจารณาปรากฏการณ์ต่าง ๆ ให้รู้จักสถานะตามที่มันเป็นจริง หรือพิจารณาปัญหา ค้นหาหนทางแก้ไขด้วยการสืบสาวหาสาเหตุ และปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมาจะเรียกว่าวิธีคิดแบบอิทัปปัจจยตาหรือวิธีคิดแบบปัจจัยตาก็ได้ในทางปฏิบัติอาจแยกวิธีคิดนี้ได้ ๒ อย่างคือ

ก. คิดแบบปัจจัยสัมพันธ์ คือ เมื่อพบเหตุการณ์หรือเรื่องที่พิจารณาอย่างหนึ่งอย่างใดก็มองอย่างย้อนและสืบสาวชักโยงไปถึงปัจจัยต่าง ๆ ทั้งหมดที่เข้ามาสัมพันธ์นั้นก่อให้เกิดผลหรือปรากฏการณ์นั้น ๆ ขึ้น เช่น ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนบ่อย ๆ ให้พระสาวกพิจารณาว่า “เมื่อสิ่งนั้นมีสิ่งนี้จึงมีเพราะสิ่งนั้นเกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น ฯลฯ”

ข. คิดแบบสอบสวน หรือตั้งคำถาม คือ เมื่อประสบพบเห็นสิ่งใด ๆ ที่ควรพิจารณาก็คอยตั้งคำถามแก่ตนว่า ทำไม เพราะอะไร เช่น ที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งปัญหาถามพระองค์เองก่อนตรัสรู้ ว่า “ต้นเหตุเกิดขึ้นเพราะอะไรเป็นปัจจัยให้เกิดต้นเหตุ” เป็นต้น หรือคิดสืบสาวหาสาเหตุจิตใจต่อไป

วิธีที่ ๒ วิธีคิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ หรือกระจายเนื้อหา เป็นวิธีคิดสำคัญอีกแบบหนึ่งที่มุ่งเพื่อเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามสถานะของมัน ตามธรรมดาสิ่งทั้งหลายก็ดี ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ก็ดี เรื่องราวต่าง ๆ ที่อุบัติขึ้นก็ดีเกิดจากส่วนประกอบย่อย ๆ มารวมกันเข้าเมื่อแยกแยะกระจายออกไปให้เห็นองค์ประกอบย่อย ๆ ต่าง ๆ ได้แล้วจึงจะรู้จักสิ่งนั้น เรื่องราวนั้น ๆ ได้ถูกต้องแท้จริง จึงจับจุดที่เป็น

ปัญหาได้ และจึงจะแก้ปัญหาได้ ตัวอย่างของการคิดแบบนี้ เช่น ที่พระพุทธศาสนาแยกแยะชีวิต ออกเป็นส่วนประกอบย่อยต่าง ๆ เช่น เป็นขันธ ๕ เป็นต้น

วิธีที่ ๓ วิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา คือ มองเหตุการณ์ สถานการณ์ ความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายอย่างรู้เข้าใจธรรมชาติของมัน ซึ่งจะต้องเป็นไปอย่างนั้นในฐานะที่มันเป็นสิ่งซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ ประดุจดังขึ้นจึงจะต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยเหล่านั้น กล่าวคือ การที่มันเกิดขึ้นแล้วจะต้องดับไป ไม่เที่ยง ไม่คงที่ ไม่คงอยู่ตลอดไป มีภาวะที่ถูกปัจจัยต่าง ๆ ที่ขัดแย้งบีบคั้นได้ไม่มีอยู่และไม่สามารถดำรงอยู่โดยไตรลักษณ์ หรือ สามัญลักษณ์ จึงเรียกความคิดแบบนี้ได้อีกอย่างหนึ่งว่า วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ วิธีคิดแบบนี้ที่ถูกต้องดำเนินไปให้ครบ ๒ ขั้นตอนคือ

ก. ขั้นที่หนึ่ง รู้เท่าทันและยอมรับความจริง เป็นขั้นวางใจวางท่าที่ต่อสิ่งทั้งหลายโดยสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ เป็นท่าที่แห่งปัญญา เช่น เมื่อประสบสถานการณ์ที่ไม่ปรารถนาขึ้น ตั้งขึ้น สำนึกขึ้นในเวลานั้นว่าเราจะมองตามความเป็นจริงไม่มองด้วยตามความอยากของเราที่อยากให้เป็นหรืออยากไม่ให้ เป็นรู้ว่าสิ่งนั้นเป็นอย่างนั้นตามเหตุปัจจัยของมันเปลื้องตัวอิสระได้ไม่เอาตัวไปให้ถูกกดถูกบีบ

ข. ขั้นที่สอง แก้ไขและทำการไปตามเหตุปัจจัย เป็นขั้นปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายโดยสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ เป็นท่าที่แห่งปัญญา คือ รู้ว่าสิ่งทั้งหลายจะเป็นอย่างไรก็ยอมเป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่ใช่ขึ้นต่อความอยากตามปรารถนาของเราหรือใคร ๆ เมื่อเราต้องการให้มันเป็นอย่างนั้นก็ต้องทำที่เหตุปัจจัยให้ได้เป็นอย่างนั้น แล้วแก้ไขหรือจัดการที่ตัวเหตุปัจจัยนั้น ๆ เมื่อทำเหตุปัจจัยได้พร้อมบริบูรณ์ที่จะให้เป็นอย่างนั้น มันก็ต้องเป็นอย่างนั้น ถ้าเหตุปัจจัยไม่พร้อมที่จะให้เป็นมันก็ไม่เป็นแล้วก็รู้และแก้ไขกันที่เหตุปัจจัยนั้นแหละไม่ใช่แก้ด้วยความอยากเมื่อปฏิบัติได้อย่างนี้ก็ดำรงตนอยู่เป็นอิสระ อยู่อย่างอิสระทำการได้ดีที่สุด พร้อมทั้งไม่มีความทุกข์

วิธีที่ ๔ วิธีคิดแบบแก้ปัญหา หรือวิธีคิดแบบบอริยสังคี เป็นวิธีคิดที่ต่อเนื่องจากวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา (แบบที่ ๓) นั่นเอง คือ เมื่อเข้าใจจิตธรรมดาของสิ่งทั้งหลายวางใจได้และตกลงใจว่าจะแก้ปัญหาที่ตัวเหตุตัวปัจจัย จากนั้นก็ดำเนินความคิดต่อไปตามวิธีคิดแบบบอริยสังคีนี้วิธีคิดแบบนี้มีหลักการสำคัญคือ การเริ่มต้นจากปัญหาหรือทุกข์โดยกำหนดรู้ ทำความเข้าใจปัญหาหรือความทุกข์ให้ชัดเจน แล้วสืบค้นหาสาเหตุเพื่อเตรียมแก้ปัญหา พร้อมกันนั้นก็กำหนดเป้าหมายของตนให้แน่ชัดว่าคืออะไร จะเป็นไปได้หรือไม่ จะเป็นไปได้อย่างไร แล้วคิดวางวิธีปฏิบัติที่จะกำจัดสาเหตุของปัญหาโดยสอดคล้องกับการที่จะบรรลุจุดหมายที่ได้กำหนดไว้นั้น ทั้งนี้อาจจัดวางเป็นขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ ๑ กำหนดรู้ คือ แจกแจงแกลงปัญหา ทำความเข้าใจปัญหา สภาพและขอบเขตของปัญหาให้เข้าใจชัดเจนว่าเป็นอะไร คืออะไร เป็นที่ตรงไหนเหมือนแพทย์ตรวจดูอาการของโรค ดูความผิดปกติของร่างกาย วินิจฉัยให้รู้ว่าเป็นอะไร ที่ตรงไหน รู้เข้าใจโรคและร่างกายเฉพาะอย่างยิ่งส่วนซึ่งเป็นที่ตั้งของโรคให้ชัดเจน (ทุกข์)

ขั้นที่ ๒ สืบสวนเหตุแห่งทุกข์ที่จะพึงละ คือ วิเคราะห์ค้นหามูลเหตุหรือต้นตอของปัญหาซึ่งจะต้องแก้ไขกำจัดหรือทำให้หมดสิ้นไป ตามปกติขั้นนี้ตรงกับวิธีคิดแบบที่ ๑ คือ วิธีคิดแบบปัจจัยนั่นเอง เหมือนแพทย์ค้นหาสมมติฐานของโรค หาสาเหตุของโรค ซึ่งจะนำไปสู่การรักษาที่ถูกต้องตรงจุด มิใช่รักษาแต่เพียงอาการ (สมุทัย)

ขั้นที่ ๓ เล็งหมายชัดซึ่งการดับทุกข์ที่จะทำให้สำเร็จ คือ เล็งเห็นชัดเจนถึงภาวะปราศจากปัญญาซึ่งมุ่งหมายว่าคืออะไร เป็นไปได้จริงหรือไม่ อย่างไร มีความชัดเจนเกี่ยวกับเป้าหมายและหลักการทั่วไป หรือตัวกระบวนการของการแก้ปัญหาก่อนที่จะวางรายละเอียดและกลวิธีปลีกย่อยในขั้นดำเนินการ เหมือนแพทย์รู้ว่าโรคนั้น ๆ รักษาได้ มองเห็นกระบวนการของโรคชัดเจนว่าจะหายไปได้อย่างไร (นิโรธ)

ขั้นที่ ๔ จัดวางวิธีการดับทุกข์ที่จะต้องปฏิบัติ คือ เมื่อมีความชัดเจนเกี่ยวกับเป้าหมายและหลักการทั่วไปแล้ว ก็กำหนดวางวิธีการ แผนการและรายการที่จะต้องทำในการที่จะแก้ไขกำจัดสาเหตุของปัญหาให้สำเร็จ โดยสอดคล้องกับเป้าหมายและหลักการทั่วไปนั้นเพื่อเตรียมแก้ไขปัญหาต่อไป (มรรค)

วิธีที่ ๕ วิธีคิดแบบบรรณธรรมสัมพันธ์ หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย เป็นวิธีคิดในระดับปฏิบัติการหรือลงมือทำ คือ การที่จะกระทำการต่าง ๆ โดยรู้และเข้าใจถึงหลักการและความมุ่งหมายของเรื่องนั้น ๆ จะดำเนินไปเพื่อจุดหมายอะไร เพื่อให้เป็นการปฏิบัติที่ได้ผลตามความมุ่งหมายนั้น ไม่กลายเป็นการปฏิบัติที่คลาดเคลื่อนเลื่อนลอยมกมาย เช่น เมื่อจะลงมือทำงานอะไรนั้น ก็ตรวจสอบตนเองให้ชัดเจนว่าเข้าใจหลักการและความมุ่งหมายของงานนั้นดีแล้วหรือไม่โดยอาจคอยตั้งคำถามว่า อันนี้เพื่ออะไร ๆ เป็นต้น

วิธีที่ ๖ วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก คือ มองให้ครบทั้งข้อดี ข้อเสีย และทางแก้ไขหาทางออกให้หลุดรอดปลอดภัยจากข้อบกพร่องต่าง ๆ เป็นวิธีมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงอีกแบบหนึ่ง เน้นการศึกษาและยอมรับความจริงตามที่สิ่งนั้น ๆ เป็นอยู่ทุกแง่ทุกมุมเพื่อให้รู้และเข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริงทั้งด้านดี ด้านเสีย จุดอ่อน จุดแข็ง ศัพท์ทางธรรมดาเรียกว่าวิธีคิดโดยรู้อัสนาทะ อาทีนวะ และนิสสรณะ วิธีคิดแบบนี้พระพุทธเจ้าทรงเน้นมาก เพราะคนทั้งหลายมักจะตื่นตามกันและเอนเอียงง่ายพอจับได้อะไรดี ก็มองเห็นแต่ดีไปหมด พอจับได้ว่าอะไรไม่ดี ก็เห็นแต่เสียไปหมด ทำให้พลาดทั้งความรู้จริง และการปฏิบัติที่ถูกต้อง อันที่จริงนั้นปกติของสิ่งทั้งหลายย่อมมีทั้งส่วนดี ส่วนเสีย จุดอ่อน จุดแข็ง เป็นต้น อาจตีมาก หากอยู่ในกรณีแวดล้อมอย่างหนึ่ง หรืออาจจะตีน้อย หากได้ อยู่ในกรณีแวดล้อมหรือเงื่อนไขอีกอย่างหนึ่ง เมื่อได้ตระหนักและยอมรับถึงข้อดี ข้อเสีย จุดอ่อน จุดแข็งแล้วเราก็จะได้ระมัดระวัง ปิดกั้นทางเสียหรือหาสิ่งชดเชยทดแทนให้ประโยชน์ที่ได้สมบูรณ์ต่อไป

วิธีที่ ๗ วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้ - คุณค่าเทียม หรือการพิจารณาเกี่ยวกับปฏิเสธวนา คือการใช้สอยหรือบริโภค เป็นวิธีคิดแบบสกัดหรือบรรเทาต้นเหา ตัดทางไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจแล้วชักจูงพฤติกรรมต่อไป วิธีคิดแบบนี้ใช้มากในชีวิตประจำวันเพราะเกี่ยวข้องกับการบริโภคใช้สอยปัจจัยสี่และวัสดุอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ทางเทคโนโลยีมีหลักการโดยย่อว่า คนเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ เพราะเรามีความต้องการสิ่งใดที่สามารถสนองความต้องการของเราได้ สิ่งนั้นก็มิประโยชน์มีคุณค่าแก่เรา คุณค่านี้จำแนกได้เป็น ๒ ประเภทตามชนิดของความต้องการ คือ

ก. คุณค่าแท้ หมายถึง ความหมาย คุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งที่สนองความต้องการของชีวิตโดยตรง มนุษย์นำมาใช้ในการแก้ปัญหาของตน เพื่อประโยชน์สุขทั้งของตนเองและผู้อื่น คุณค่านี้อาศัยปัญญาเป็นเครื่องตีค่าจะเรียกว่าคุณค่าที่สนองปัญญาก็ได้ เช่น อาหารมีคุณค่าเป็นประโยชน์สำหรับหล่อเลี้ยงร่างกายให้ดำรงชีวิตอยู่ต่อไปได้ มีสุขภาพดี มีกำลังเกื้อกูลแก่การปฏิบัติหน้าที่ เป็นต้น (คุณค่านี้เกี่ยวเนื่องด้วยธรรมฉันทะ)

ข. คุณค่าเทียม หมายถึง ความหมาย คุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งที่มนุษย์ให้แก่สิ่งนั้นเพื่อปรนเปรอการเสพสรวายเวทนา เพื่อเสริมความมั่งคั่งยิ่งใหญ่ของตัวตนที่ยึดถือไว้ คุณค่านี้อาศัยตัณหาเป็นเครื่องตีค่าจะเรียกว่าคุณค่าที่สนองตัณหากี้ได้ เช่น อาหาร มีคุณค่าอยู่ที่ความเอร็ดอร่อย เสริมความสนุกสนาน หรือความโก้หรูหราของรถยนต์ มีราคา ความสวยงามเป็นเครื่องแสดงหรือวัดฐานะ เป็นต้น

วิธีคิดแบบนี้ มุ่งให้เข้าใจและเลือกเสพคุณค่าแท้ที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตอย่างแท้จริงเพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น คุณค่าแท้นั้นนอกจากจะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตอย่างแท้จริงแล้ว ยังเกื้อกูลต่อความเจริญองงามของกุศลธรรม เช่น ความมีสติทำให้พ้นจากความเป็นทาสของวัตถุ เป็นต้น

วิธีที่ ๘ วิธีคิดแบบอุบายปลุกเร้าคุณธรรม เรียกว่า ง่าย ๆ ว่าวิธีคิดแบบเร้ากุศล หรือคิดแบบกุศลภาวนา เป็นวิธีคิดในแนวสกัดกั้นหรือบรรเทาและขัดเกลาตัณหา ส่งเสริมความเจริญองกามแห่งกุศลธรรมและสร้างเสริมสัมมาทิฐิที่เป็นโลกียะ

หลักการทั่วไปของวิธีคิดนี้มีอยู่ว่า ประสบการณ์คือสิ่งที่ได้ประสบหรือได้รับรู้อย่างเดียวกับบุคคลที่ประสบหรือรับรู้ต่างกันอาจมองเห็นและคิดนึกปรุงแต่งไปคนละอย่าง สุดแต่โครงสร้างแนวทางการความเคยชินที่เป็นเครื่องปรุงของจิต คือ สังขาร ที่ผู้นั้นได้สั่งสมไว้หรือก็คือสุดแต่การทำใจในขณะนั้น ๆ คนหนึ่งมองแล้วคิดปรุงแต่งไปในทางดีงาม แต่อีกคนหนึ่งมองแล้วคิดปรุงแต่งไปในทางไม่ดีไม่งามเป็นโทษเป็นอกุศล รวมถึงเรื่องช่วงเวลา คราวหนึ่งคิดดี คราวหนึ่งคิดร้าย การทำใจที่ช่วยตั้งต้นและชักนำความคิดให้ไปในทางที่ดีงามและเป็นประโยชน์เรียกว่า วิธีคิดแบบอุบายปลุกเร้าคุณธรรม วิธีคิดในแบบนี้มีความสำคัญในแง่ที่ทำให้เกิดความคิดและการกระทำที่ดีงามเป็นประโยชน์ในขณะนั้น ๆ และช่วยแก้ไขนิสัยความเคยชินร้าย ๆ ของจิตที่ได้สั่งสมไว้แต่เดิม พร้อมกับสร้างนิสัยความเคยชินใหม่ที่ดีงามให้แก่จิตไปในเวลาเดียวกัน

ตัวอย่างเช่น การคิดถึงความตาย เมื่อคิดถึงแล้วก็จะเกิดความสลดหดหู่ ความเศร้าความเหี่ยวแห้งใจ ตลอดจนเกิดความดีใจเมื่อนึกถึงความตายของคนที่เราเกลียดชัง แต่ถ้าในขณะที่เราคิดนั้น เรามีโยนิโสมนสิการอยู่ด้วย เราก็จะเกิดความรู้สึกตื่นตัว เร้าใจไม่ประมาทเร่งชวนขยายปฏิบัติกิจการหน้าที่ ทำสิ่งดีงามเป็นประโยชน์ ตลอดจนรู้เท่าทันความจริงที่เป็นคตินิยมตาของสังขารเป็นต้น เรียกว่า เป็นการคิดถึงความตายที่ถูกต้องวิธี

นอกจากหลักการข้างต้นแล้ว ควรย้ำถึงองค์ประกอบสำคัญที่คอยพยุงความคิดให้อยู่ในโยนิโสมนสิการ อันได้แก่ สติ ซึ่งช่วยยับยั้งความคิดที่หลงลอยไปเป็นอโยนิโสมนสิการหนึ่งโยนิโสมนสิการแบบต่าง ๆ สรุปได้เป็น ๒ คือ โยนิโสมนสิการเพื่อความรู้ตามสภาวะ ซึ่งมีลักษณะที่แน่นอนเป็นอย่างดี และโยนิโสมนสิการเพื่อเสริมสร้างกุศลธรรม ซึ่งมีลักษณะได้หลากหลายนั้น มีจุดแยกอยู่ที่ขณะ

ตั้งต้นความคิด และสติอาจมีบทบาทสำคัญในการเลือกทางแยกที่จุดตั้งระหว่างโยนิโสมนสิการแบบต่าง ๆ นี้ เช่นเดียวกับที่สติสามารถเลือกระหว่างโยนิโสมนสิการกับอโยนิโสมนสิการ

วิธีที่ ๙ วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน คือ วิธีคิดแบบมีปัจจุบันธรรมดาเป็นอารมณ์ความจริง วิธีคิดแบบที่ ๙ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของวิธีคิดแบบที่ ๘ ที่แยกแสดงออกมาเป็นอีกข้อหนึ่งต่างหากนั้นเป็นเพราะมีแง่ที่ควรทำความเข้าใจเป็นพิเศษและเป็นวิธีคิดที่มีความสำคัญโดยลำพังตัวของมันเอง

ข้อที่จะต้องทำความเข้าใจเป็นพิเศษนั้นคือ การที่ผู้เข้าใจผิดเกี่ยวกับความหมายของการเป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยเข้าใจไปว่าพุทธศาสนาสอนให้คิดถึงสิ่งที่อยู่เฉพาะหน้ากำลังเป็นไปในปัจจุบันเท่านั้น ไม่คิดพิจารณาเกี่ยวกับอดีต หรืออนาคต ตลอดจนไม่คิดเตรียมการวางแผนเพื่อกาลภายหน้า

ลักษณะความคิดชนิดที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เป็นการคิดที่อยู่ในแนวทางของความรู้หรือคิดด้วยอำนาจปัญญา เป็นการคิดที่สามารถรวมเอาเรื่องที่เป็นอยู่ในขณะนี้ เรื่องที่ล่วงผ่านมาแล้วและเรื่องของกาลภายหน้าเป็นอยู่ในปัจจุบัน เช่น การคิดพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องในอดีต ถือเป็นการคิดที่นำมาใช้เป็นบทเรียน ก่อให้เกิดความไม่ประมาทระมัดระวังป้องกันภัยในอนาคต เป็นต้น

คำว่าปัจจุบันในทางธรรม มิใช่เพ่งที่เหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้น แต่หมายถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องในขณะนั้น ๆ เป็นสำคัญ ดังนั้น สิ่งก็ตามความหมายของคนทั่วไป ไม่ว่าจะเป็อดีตหรืออนาคต ก็อาจกลายเป็นปัจจุบัน ตามความหมายของนามธรรมได้สรุปง่าย ๆ ว่า ความเป็นปัจจุบันกำหนดเอาที่ความเกี่ยวข้อง ต้องรู้ ต้องทำเป็นสำคัญ สิ่งที่เป็นปัจจุบันคลุมถึงเรื่องราวทั้งหลายที่เชื่อมโยงต่อกันมา

วิธีคิดแบบนี้มุ่งที่จะช่วยแบ่งแยกความคิดถึงอดีตและอนาคตตามแนวทางของต้นหาที่เพื่อฝืนเลื่อนลอย ผลาญเวลาและคุณภาพของจิตใจให้สูญเปล่า การคิดที่ถูกวิธีจะช่วยให้เกิดประโยชน์ในการปฏิบัติในทางปัจจุบันให้ถูกต้องได้ผลดียิ่งขึ้น เป็นการสนับสนุนให้มีการตระเตรียมและวางแผนในกิจการล่วงหน้า

วิธีที่ ๑๐ วิธีคิดแบบวิภาษวิทยา คำว่าวิภาษวิทยา แปลว่า การพูดแยกแยะจำแนกแจกแจง แดงความแบบวิเคราะห์ เป็นการมองและแสดงความจริง โดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละแง่แต่ละด้านให้ครบทุกด้าน ไม่ใช่จับเอาบางแง่ขึ้นมาวินิจฉัยตีคลุมลงไปอย่างนั้นทั้งหมด ความจริงวิภาษวิทยา เป็นชื่อเรียกระบบความคิดของพระพุทธศาสนาทั้งหมด มีความหมายครอบคลุมวิธีคิดที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นหลาย ๆ อย่าง

แนวความคิดเรียนรู้หลักโยนิโสมนสิการ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า เป็นหลักการและวิธีการที่ ให้พุทธศาสนิกชนได้ทำการศึกษาเล่าเรียน และลงมือปฏิบัติด้วยการทดลองคิดพิจารณาหรือไตร่ตรอง อย่างรอบคอบโดยอาศัยปัญญา ในการค้นหาหรือแสวงหาสาเหตุ หรือรากเหง้าของปัญหา หรือสิ่งที่ คิดนั้นเพื่อให้เป็นบุคคลที่คิด หรือพิจารณาอย่างมีเหตุผล ตามสภาพของความเป็นจริง มิใช่คิดตาม ความปรารถนาหรือตัณหาที่พาไป ก็จะช่วยให้บุคคลนั้นมีความคิดที่มีเหตุผล สามารถช่วยเหลือสังคม ชุมชน และประเทศชาติให้อยู่รอดปลอดภัย และอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขตลอดไป เพียงแต่ทำความเข้าใจหรือศึกษาหลักโยนิโสมนสิการ คือวิธีการแห่งปัญญาในการคิดอย่างถูกวิธี มีระเบียบและรู้จักคิด วิเคราะห์ด้วยเหตุผล ย่อมได้ชื่อว่าเป็นนักคิดแบบโยนิโสมนสิการอย่างแท้จริง เป็นการคิดอย่างเป็น ระบบ

๔.๒ วิเคราะห์ผลการศึกษาลักษณะปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

หลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้แนวทางตามพุทธศาสนา โดยมีวิธีการปฏิบัติในการ ดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันของพระภิกษุสงฆ์ ระเบียบกฎเกณฑ์ที่เป็นหลักการเหล่านั้นเรียกว่า พระธรรม วินัย โดยมีจุดมุ่งหมาย (Objective) ของการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์เป็นจุดมุ่งหมายจำเพาะ หลักการ ปฏิบัติตามวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ หลักการพัฒนา ๓ ระดับ นอกจากนั้นยังมีวิธีการจัดการความรู้ โดยบูรณาการกับสมัยใหม่ โดยเฉพาะการบูรณาการองค์การแห่งการเรียนรู้มีการนำเสนอข้อมูลใน

แนวทาง ๕ ประการ (๑) การเรียนรู้ของสมาชิกในองค์กร (๒) ความมีสติ หรือแบบแผนทางจิตสำนึก
 ของคนในองค์กร (๓) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันของคนในองค์กร (๔) การเรียนรู้เป็นทีม (๕) ระบบ
 การคิดของคนในองค์กร หรือกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ

๔.๒.๑ การเรียนรู้ของสมาชิกในองค์กร (Personal Mastery)

การเรียนรู้ของสมาชิกในองค์กร เพื่อให้เก่งในการเรียนรู้ เก่งคิด เก่งทำ มีไหวพริบปฏิภาณ มี
 ความเพียรพยายาม ใฝ่รู้อย่างเสมอต้นเสมอปลาย เพื่อให้สอดคล้องกับโลกยุคโลกาภิวัตน์ซึ่งเป็นโลก
 แห่งการเรียนรู้ ที่ต้องมีการเรียนรู้ไปตลอดชีวิต ได้แก่การสร้างวิสัยทัศน์ส่วน มุ่งมั่นสร้างสรรค์ มีความ
 ขยัน ใฝ่ดี มีพัฒนาการอยู่ตลอดเวลา ใช้ข้อมูลเพื่อวิเคราะห์และตัดสินใจ เพื่อให้มีระบบคิด และการ
 ตัดสินใจที่ดี ฝึกใช้จิตใต้สำนึก สั่งงาน เพื่อให้การทำงานเป็นไปโดยอัตโนมัติ และได้ผลงานที่ดี

หลักปฏิบัติการเรียนรู้ของสมาชิกในองค์กรแห่งการเรียนรู้แนวทางตามพุทธศาสนา ตาม
 ระเบียบกฎเกณฑ์ที่เป็นหลักการเหล่านั้นเรียกว่า พระธรรมวินัย โดยมีจุดมุ่งหมาย (Objective) ของ
 การจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์เป็นจุดมุ่งหมายจำเพาะมีด้วยกัน ๕ ประการ

ก. เพื่อประโยชน์แก่สงฆ์ส่วนรวม

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระธรรมวินัย เพื่อใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติแก่พระภิกษุสงฆ์ เพื่อ
 ประโยชน์สุขของพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นสังคัมใหญ่ โดยเมื่อทรงจะบัญญัติพระวินัย (Rule) ขึ้นมาเพื่อเป็น
 กฎข้อบังคับข้อใดข้อหนึ่งจึงทรงตรวจสอบและทำความเข้าใจที่ยืนอยู่บนพื้นฐานแห่งการยอมรับ
 ร่วมกัน การเกิดขึ้นขององค์กรคณะสงฆ์จึงเป็นการเกิดขึ้นเพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์โดยส่วนร่วม เพราะ
 เป็นสังคัมแห่งภิกษุสงฆ์ มีความเมตตา เอื้อเฟื้อแก่กันและกัน ซึ่งเป็นความจำเป็นของการอยู่
 ร่วมกันของสังคัมที่มีขนาดใหญ่

ข. เพื่อประโยชน์แก่ตัวบุคคล

การบัญญัติพระธรรมวินัยจึงเป็นไปเพื่อกำราบคนหน้าด้าน ผู้ที่ไม่มีความละเอียดในการประพฤติปฏิบัติตนที่นำความเสื่อมเสียมาสู่คนหมู่มาก โดยเป็นการกำหนดขอบเขตการประพฤติปฏิบัติ และเมื่อล่วงละเมิดก็มีโทษตามสมควรแก่กรรมนั้น ๆ อันเป็นการป้องกันและการกำจัดไปในตัว และในประการต่อมาก็เพื่อเป็นการอยู่ผาสุกของภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักเพราะบุคคลผู้มีศีลเป็นที่รักย่อมต้องการอยู่อย่างสงบสุข มีความสันโดษเป็นพื้นฐาน แต่อาจจะได้รับความเดือดร้อนจากภิกษุผู้ทุศีล ทั้งกายกรรมและวจีกรรม เรียกว่า ๆ ว่าเพื่อส่งเสริมคนดีและกำราบคนประพฤติชั่ว

ค. เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตของมนุษย์เอง

เพื่อให้การปกครองเป็นไปสมกับเจตนารมณ์แห่งการปกครอง รัฐแต่ละรัฐจึงต้องตรากฎหมายขึ้นบังคับพลเมืองของตน ภิกษุแม้จะมีเพศต่างจากคฤหัสถ์ มีการดำเนินชีวิตที่พิเศษแผนกหนึ่งแล้วก็ตามแต่ภิกษุก็ยังคงต้องเป็นพลเมืองที่ต้องอยู่ภายในบังคับแห่งกฎหมายรัฐ เมื่อประพฤติกการที่เป็นการล่วงละเมิดกฎหมายของรัฐย่อมต้องเกิดความผิดต้องถูกลงโทษด้วย พระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ ย่อมเป็นเหตุที่ทำให้เกิดผลในการเข้าไปปิดกั้นความประพฤติที่เป็นการเข้าไปล่วงละเมิดกฎหมายรัฐด้วย ซึ่งเป็นการปิดกั้นผลเสียหายที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน เมื่อพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ตั้งอยู่ในสังวรวินัยแล้ว ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้มีธรรมสำหรับปิดกั้นความชั่วและสำหรับอบรมฝึกหัดตนให้เป็นคนดี ทั้งนี้เพราะเป็นผู้คุมความประพฤติให้เป็นปกติ เป็นผู้ไม่ตกไปจากพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า ดำเนินไปสู่หนทางอันสูงสุดคือ พระนิพพาน และเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นแบบแผนในการติดต่อหรือการดำรงอยู่ในสังคมทั่วไปได้อย่างสงบเรียบร้อยไม่ก่อโทษทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

ง. เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไปที่เป็นสังคมใหญ่

สังคมสงฆ์เป็นชุมชนซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวกับธรรมโดยตรง เพราะเป็นผู้ปฏิบัติฝึกอบรมตน และประพฤติเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก เป็นชุมชนที่มีคุณธรรมหรือประพฤติกความดีไว้ได้มากที่สุด

รักษาวินัยซึ่งยากยิ่งที่ปุถุชนจะประพฤติได้ เป็นสมาคมของคนที่ดีโดยมากมีคุณธรรม เป็นสัญลักษณ์ของธรรมหรือการดำรงอยู่แห่งธรรม

พระสงฆ์ถึงแม้จะเป็นผู้สำเร็จกิจหรือประโยชน์ของตนแล้วก็ยังคงต้อง ประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เป็นแบบอย่างแก่คนอื่น ให้คนอื่นได้ประพฤติปฏิบัติตาม การเกิดขึ้นของสังคมาหรือองค์ภคณะสงฆ์จึงเป็นสังคมาที่เป็นแบบอย่างของสังคมาทั่วไป อันจะนำมาซึ่งความเลื่อมใสยิ่งของประชาชนที่เลื่อมใสอยู่แล้ว เป็นผลดีแก่จิตใจ ทำให้คนมีจิตใจดีงาม ด้วยอาศัยความดีงามจากพระภิกษุสงฆ์เป็นสื่อ เป็นกุศลพื้นฐานที่จะนำไปสู่คุณความดีที่สูงยิ่งขึ้นไป

จ. เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา

การบัญญัติพระธรรมวินัยเพื่อใช้เป็นแกนกลางในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์ภคณะสงฆ์ จะเป็นส่วนทำให้พระภิกษุสงฆ์ได้รับการศึกษา และมีแนวปฏิบัติ พร้อมกันนั้นก็สามารรถที่จะนำพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปเผยแผ่ให้เจริญและมั่นคงต่อไป อันเป็นเหตุให้พระศาสดาดำรงอยู่ได้

๔.๒.๒ ความมีสติ หรือแบบแผนทางจิตสำนึกของคนในองค์กร (Mental Model)

รูปแบบวิธีการคิดและมุมมองที่เปิดกว้าง (Mental Model) ซึ่งเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ที่ได้สะสมมาตั้งแต่เด็กกับพื้นฐานของวุฒิภาวะทางอารมณ์ของแต่ละบุคคล ทำให้ความคิดและความเข้าใจของแต่ละคนแตกต่างกัน และหากปล่อยให้ต่างคนต่างคิดจะกลายเป็นปัญหาใหญ่เพราะมีการยึดติดกับรูปแบบและวิธีการที่ตนเองคุ้นเคย ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัว เพื่อให้เกิดการปฏิบัติบรรลุเป้าหมายขององค์กร จึงได้นำเสนอหลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้ ตามหลักการปฏิบัติตามวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการตามที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้มี ๑๐ วิธี ได้แก่ ๑) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย ๒) วิธีคิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ หรือกระจายเนื้อหา ๓) วิธีคิดแบบรู้เท่า

พันธุกรรม คือ มองเหตุการณ์ ๔) วิธีคิดแบบแก้ปัญหา คือ วิธีคิดแบบอริยสัจ ๕) วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ ๖) วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก ๗) วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม หรือการพิจารณาเกี่ยวกับปฏิเสวนา ๘) วิธีคิดแบบอุบายปลุกเร้าคุณธรรม หรือวิธีคิดแบบเร้ากุศล หรือ คิดแบบกุศลภาวนา ๙) วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน หรือวิธีคิดแบบมีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์ ๑๐) วิธีคิดแบบวิภาษวาท โดยจำแนกแนววิธีคิดแบบวิภาษวาทออกไปในลักษณะต่างๆ ได้แก่ (๑) จำแนกโดยแง่ด้านของความจริง (๒) จำแนกโดยส่วนประกอบ (๓) จำแนกโดยลำดับขณะ (๔) จำแนกโดยความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย (๕) จำแนกโดยเงื่อนไข (๖) จำแนกโดยทางเลือก หรือความเป็นไปได้ อย่างอื่น (๗) วิภาษวาทในฐานะ วิธีตอบปัญหาอย่างหนึ่ง คือ วิธีตอบปัญหา (ปัญหาพยากรณ์) ๔ อย่าง ได้แก่ เอกังสพยากรณ์ ตอบแ่งเดียว วิชชพยากรณ์ การแยกแยะตอบ ปฏิปุจฉาพยากรณ์ การตอบโดยย้อนถาม และรูปณะ การหยุดหรือ พับปัญหาไม่ตอบ เพื่อให้เกิดแบบแผนจิตสำนึกร่วมกันในองค์กร

๔.๒.๓ การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันของคนในองค์กร (Shared Vision)

การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันทำให้ทุกคนได้รู้ได้เข้าใจ จะได้สนับสนุนและมีส่วนร่วมในการดำเนินการให้เป็นรูปธรรม โดยมีการนำวิสัยทัศน์ที่ได้สร้างขึ้นมาเป็นเป้าหมายของการกำหนดแผนกลยุทธ์ เพื่อสานให้วิสัยทัศน์เป็นจริงด้วยแผนการปฏิบัติ ซึ่งเป็นไปตามหลักปฏิบัติให้ตรงเป้าหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธมี ๓ ประการ กล่าวคือ

๑) พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรให้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพสนองความจำเป็นขององค์กรมีความสามารถในหารประกอบสัมมาอาชีวะ

๒) นอกจากพัฒนาให้เป็นคนเก่งมีความสามารถแล้วยังต้องมีศีลธรรม จริยธรรม ทำงานอย่างมีความสุข มีสุขภาพจิตดี เป็นคนดีของสังคมประเทศชาติ

๓) พัฒนามนุษย์ไปสู่ระดับอุดมคติตามหลักพุทธธรรม คือสู่ระดับนิโรธหรือนิพพาน

หลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาสรุปได้ว่า หลักไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญา เป้าหมายการพัฒนาคนุชย์แนวพุทธสามประการข้างต้น สามารถพัฒนาไปตามลำดับขั้นสามขั้นตอน กล่าวคือขั้นต้นเป็นการพัฒนาระดับศีลหรือไตรสิกขาที่ ๑ ซึ่งตรงกับอริยมรรคในข้อสัมมาวาจา (การมีสัมมาวาจาชอบ) สัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพชอบ) และสัมมากัมมันตะ (การกระทำชอบ) ซึ่งประโยชน์ที่จะได้ในการพัฒนาระดับนี้คือประโยชน์เบื้องต้นหรือประโยชน์เฉพาะหน้า (ทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์)

ในขั้นตอนระดับกลางคือการพัฒนาที่ระดับสมาธิซึ่งเป็นเป็นไตรสิกขาที่สอง ตรงกับอริยมรรคในข้อสัมมาวายามะ (มีความเพียรชอบ) สัมมาสติ (มีสติชอบ) และมีสัมมาสมาธิ (มีสมาธิชอบ) ซึ่งประโยชน์ที่จะได้ในการพัฒนาระดับนี้ คือประโยชน์เบื้องกลาง หรือประโยชน์ในระยะปานกลาง (สัมปรายิกัตถะประโยชน์)

การพัฒนาระดับสูงเป็นการพัฒนาไตรสิกขาที่สาม คือปัญญา ตรงกับอริยมรรคข้อสัมมาทิฐิ (มีความคิดเห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (มีแนวความคิดชอบ) ซึ่งประโยชน์ที่จะได้ในการพัฒนาระดับนี้ คือ ประโยชน์เบื้องปลาย หรือประโยชน์สูงสุด (ปรหมัตถะประโยชน์) ทั้งเป้าหมายในการพัฒนาและประโยชน์ที่จะได้ในการพัฒนาเป็นปัจจัยอิสระที่กำหนดกระบวนการ เทคนิควิธีการรวมทั้งหลักธรรมคำสอนที่จะใช้พัฒนาจากความคิดพื้นฐานทางพระพุทธศาสนา

๔.๒.๔ การเรียนรู้เป็นทีม (Team Learning)

การเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม เพื่อการทำงานเป็นทีมโดยให้ทุกคนในทีมงานใช้วิจารณญาณร่วมกันตลอดเวลาว่า กำลังทำงานอะไร จะทำให้ดีขึ้นอย่างไร เป็นการเรียนรู้ร่วมกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลสามัคคี ชยันคิด ชยันเรียนรู้ และชยันทำด้วยความเชื่อว่าการเรียนรู้ในลักษณะนี้จะช่วยเสริมสร้างอัจฉริยภาพของทีมงาน ตรงตามหลักปฏิบัติของ

พระพุทธศาสนาได้แก่ จุดหมายของชีวิตแบ่งออกเป็น ๒ ระดับคือ จุดหมายระดับโลกียะและระดับโลกุตตระ การจะเข้าถึงแต่จุดหมายนั้นมีวิธีการที่แตกต่างกันและคุณสมบัติของผู้สำเร็จในแต่ละเป้าหมายก็แตกต่างกันเช่นกัน ดังมีรายละเอียด ดังนี้

จุดหมายระดับโลกียะ ในการจะเข้าถึงจุดหมายระดับโลกียะนั้น สามารถทำได้โดยการดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของการมีชีวิตในปัจจุบันและในเบื้องหน้า ประกอบด้วย

๑) ทิฐัมมิกัตถะ จุดหมายชั้นตาเห็นหรือประโยชน์ปัจจุบัน ที่สำคัญ คือ

- ก) มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค งามสง่า อายุยืนยาว
- ข) มีเงิน มีงาน มีทรัพย์จากอาชีพสุจริต พึ่งตนได้ทางเศรษฐกิจ
- ค) มีสถานภาพดี ทรงยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นที่ยอมรับในสังคม
- ง) มีครอบครัวผาสุก ท ววงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าภูมิใจ

๒) สัมปรายิกัตถะ จุดหมายชั้นเลยตาเห็นหรือประโยชน์เบื้องหน้า ที่เป็นคุณค่าของชีวิตซึ่งทำให้เกิดความสุขล้าลึกภายใน โดยเฉพาะ

- ก) ความอบอุ่นซาบซึ้ง สุขใจ ด้วยศรัทธา มีหลักใจ
- ข) ความภูมิใจในชีวิตที่สะอาด ที่ได้ประพุดแต่ความดีงามสุจริต
- ค) ความแก้วกล้ามั่นใจ ด้วยมีปัญญาที่จะแก้ปัญหานำพาชีวิตไป
- ง) ความโปร่งโล่งมั่นใจ ว่าได้ทำกรรมดี มีหลักประกันวิถีสู่ภพใหม่

การเข้าใจประโยชน์ทั้งสองอย่าง ทั้งประโยชน์ในปัจจุบันที่พึงจะได้รับจากการทำงานของตนเอง และประโยชน์เบื้องหน้าที่ตนเองจะพึงจะได้รับเช่นกัน ทำให้เกิดการดำเนินงานเป็นที่ร่วมกันได้ ทำให้เกิดผลดีต่อปัจจัยการผลิต และผลผลิตขององค์กรเป็นอย่างดี

๔.๒.๕ ระบบการคิดของคนในองค์กร หรือกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ (Systems Thinking)

ความคิดความเข้าใจเชิงระบบ เพื่อให้ทุกคนมีความเข้าใจชัดเจนถึงความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ทำให้มองทุกสิ่งทุกอย่างเป็นภาพรวม จะได้สามารถเผชิญกับภาวะวิกฤติ และการแข่งขันได้ ตรงกับหลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา มีวิธีการจัดการความรู้ โดยการนำแนวคิดการจัดการความรู้ในวิทยาการสมัยใหม่เป็นกรอบในการนำเสนอ กล่าวโดยสรุป วิธีการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนาประกอบไปด้วย ๑. การสร้างวิสัยทัศน์ความรู้ คือ การรวบรวมพระธรรมพระวินัยด้วยการร้อยกรอง เรียกว่า การทำสังคายนา ๒. กระบวนการทำสังคายนาในแต่ละครั้ง ๓. สร้างกลุ่มคนทำงานด้านการจัดการความรู้ ๔. นำองค์ความรู้ไปใช้และทดลอง (ปฏิบัติจริง) ๕. การประเมินผลการปฏิบัติ ๖. ก้าวสู่ความเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านทักษะ

ผลสรุปการศึกษาองค์กรแห่งการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาที่มีการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา มีเครื่องมือในการจัดการความรู้ตามแนวพุทธศาสนา ๑. การสวณะและปริปัจฉา ๒. ธรรมสาส์กัจฉา เป็นการสนทนา ๓. การเล่าเรื่อง ๔. พี่เลี้ยง ๕. การสับเปลี่ยนงาน ๖. เวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ๗. ชุมชนแนวปฏิบัติ ๘. เพื่อนช่วยเพื่อน ๙. การเรียนรู้โดยทบทวนการทำงาน (After Action Reveiw) หรือ AAR. ๑๐. การเรียนรู้ภายหลัง ๑๑. การออกกำลังกาย เพื่อสุขภาพกายและสุขภาพจิต

สรุปการวิเคราะห์ผลการศึกษาแนวคิดและหลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสนา เพื่อให้เข้าใจและเกิดการนำไปสู่การปฏิบัติโดยการบูรณาการนำเสนอตามเครื่องมือของการจัดการความรู้มีแนวทาง ๕ ประการ ประกอบด้วยรายละเอียดดังต่อไปนี้

(๑) การเรียนรู้ของสมาชิกในองค์กร เพื่อให้เก่งในทุกๆด้าน เก่งในการเรียนรู้ เก่งคิด เก่งทำ มีไหวพริบปฏิภาณ มีความเพียรพยายามตั้งแต่เยาว์วัยและใฝ่รู้อย่างเสมอต้นเสมอปลาย เพื่อให้สอดคล้องกับโลกยุคโลกาภิวัตน์ซึ่งเป็นโลกแห่งการเรียนรู้ ที่ต้องมีการเรียนรู้ไปตลอดชีวิต โดยมีการคำนึงถึงประเด็นเหล่านี้ ประกอบด้วย การสร้างวิสัยทัศน์ส่วนตัว ซึ่งได้แก่ ความคาดหวังของแต่ละคน ที่ต้องการจะให้สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นจริงในชีวิตของตน ความมุ่งมั่นสร้างสรรค์ มีความขยัน ใฝ่ดี มีพัฒนาการอยู่ตลอดเวลา การใช้ข้อมูลเพื่อวิเคราะห์และตัดสินใจ เพื่อให้มีระบบคิด และการตัดสินใจที่ดี และการฝึกใช้จิตใต้สำนึกสั่งงาน เพื่อให้การทำงานเป็นไปโดยอัตโนมัติและได้ผลงานดี

ผลการศึกษานวนคิดด้านการเรียนรู้ของสมาชิกในองค์กร ตรงกับแนวคิดกับหลักธรรมไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ผู้เรียนต้องเรียนรู้เกี่ยวกับศีลก่อนทั้งหลักการ วิธีการ อาณิสยส์และโทษของการละเมิดศีลแล้วย่อมนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องและดีงามได้อย่างแท้จริง เป็นส่วนประกอบของชีวิตที่ดีงาม เราก็ฝึกคนให้เจริญงอกงามในองค์กรประกอบเหล่านี้ และให้องค์ประกอบเหล่านี้ไปสู่การเข้าถึงอิสรภาพและสันติสุขที่แท้จริง

หลักปฏิบัติการเรียนรู้ของสมาชิกในองค์กรแห่งการเรียนรู้แนวทางตามพุทธศาสนา ตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่เป็นหลักการเหล่านั้นเรียกว่า พระธรรมวินัย โดยมีจุดมุ่งหมาย (Objective) ของการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์เป็นจุดมุ่งหมายจำเพาะมีด้วยกัน ๕ ประการ คือ (๑) เพื่อประโยชน์แก่สงฆ์ส่วนรวม (๒) เพื่อประโยชน์แก่ตัวบุคคล (๓) เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตของมนุษย์เอง (๓) เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไปที่เป็นสังคมใหญ่ (๕) เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา

(๒) ความมีสติ หรือแบบแผนทางจิตสำนึกของคนในองค์กร เป็นการคิดและมุมมองที่เปิดกว้าง (Mental Model) ซึ่งเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ที่ได้สะสมมาตั้งแต่เด็กกับพื้นฐานของวุฒิภาวะทางอารมณ์ของแต่ละบุคคล ทำให้ความคิดและความเข้าใจของแต่ละคนแตกต่างกัน และหากปล่อย

ให้ต่างคนต่างคิดจะกลายเป็นปัญหาใหญ่เพราะมีการยึดติด กับรูปแบบและวิธีการที่ตนเองคุ้นเคย ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัว

ผลการศึกษาแนวคิดด้านความมีสติ หรือแบบแผนทางจิตสำนึกของคนในองค์กร ตรงกับหลักธรรมสติกับสัมปชัญญะ เป็นธรรมมีอุปการะมากเกี่ยวพันกันและกัน มีอุปการะมากต่อบุคคลผู้ที่ได้เรียนรู้อย่างละเอียด และนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน มีสติและสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลา ย่อมไม่ผิดพลาดหรือ ทำให้เกิดการคิดและวางตัวอย่างเหมาะสม ไม่ติดกับความคิดเดิมๆของตนเอง ย่างต่อการพัฒนา และเปิดใจรับกับแนวคิดใหม่ที่เข้ามาได้

หลักปฏิบัติความมีสติ หรือแบบแผนทางจิตสำนึกของคนในองค์กร เป็นรูปแบบวิธีการคิด และมุมมองที่เปิดกว้าง เพื่อให้เกิดการปฏิบัติบรรลุเป้าหมายขององค์กร จึงได้นำเสนอหลักปฏิบัติขององค์กรแห่งการเรียนรู้ ตามหลักการปฏิบัติตามวิถีคิดแบบโยนิโสมนสิการตามที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ มี ๑๐ วิธี เพื่อให้เกิดแบบแผนจิตสำนึกร่วมกันในองค์กร

(๓) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันของคนในองค์กร ทำให้ทุกคนได้รู้ได้เข้าใจ จะได้สนับสนุนและมีส่วนร่วมในการดำเนินการให้เป็นรูปธรรม โดยมีการนำวิสัยทัศน์ที่ได้สร้างขึ้นมาเป็นเป้าหมายของการกำหนดแผนกลยุทธ์ เพื่อสานให้วิสัยทัศน์เป็นจริงด้วยแผนการปฏิบัติต่อไป

ผลการศึกษาแนวคิด ด้านการมีวิสัยทัศน์ร่วมกันของคนในองค์กร ตรงกับหลักธรรมอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นอริยสัจธรรม เป็นหลักธรรมที่ถือว่าเป็นแม่บทของพระพุทธศาสนาในการแก้ปัญหา มีการดำเนินกิจกรรมให้ต่อเนื่องสัมพันธ์กัน ทำความเข้าใจอย่างละเอียดในเรื่องปัญหาเกิดมาก่อน แล้วค้นหาสาเหตุที่ก่อให้เกิดแล้วนำสาเหตุเหล่านั้นมาเข้าสู่กระบวนการของการแก้ปัญหา ด้วยมรรคมืองค์ ๘ จึงจะบรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ทำให้เกิดการมีวิสัยทัศน์ร่วมกันในองค์กร

หลักปฏิบัติการมีวิสัยทัศน์ร่วมกันทำให้ทุกคนได้รู้ได้เข้าใจ การวิทำให้วิสัยทัศน์ที่ได้สร้างขึ้นมาเป็นจริง ซึ่งเป็นไปตามหลักปฏิบัติให้ตรงเป้าหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธมี ๓

ประการ กล่าวคือ ๑) พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรให้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ๒) พัฒนาให้เป็นคนเก่งมีความสามารถแล้วยังต้องมีศีลธรรม จริยธรรม ๓) พัฒนามนุษย์ไปสู่ระดับอุดมคติตามหลักพุทธธรรม คือสู่ระดับนิโรธหรือนิพพานและหลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาสรุปได้ว่า หลักไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญา ทั้งเป้าหมายในการพัฒนาและประโยชน์ที่จะได้ในการพัฒนาเป็นปัจจัยอิสระที่กำหนดกระบวนการ เทคนิควิธีการรวมทั้งหลักธรรมคำสอนที่จะใช้พัฒนาจากความคิดพื้นฐานทางพระพุทธศาสนา

(๔) การเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม เป็นการเน้นการทำงานเป็นทีมโดยให้ทุกคนในทีมงานใช้วิจารณ์ญาณร่วมกันตลอดเวลาว่า กำลังทำงานอะไร จะทำให้ดีขึ้นอย่างไร เป็นการเรียนรู้ร่วมกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลสามัคคี ขยันคิด ขยันเรียนรู้ และขยันทำด้วยความเชื่อว่าการเรียนรู้ในลักษณะนี้จะช่วยเสริมสร้างอัจฉริยะภาพของทีมงาน

ผลการศึกษานวนคิดด้านการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีมตรงกับหลักธรรมทิวฏัมมิกัตถะ ประโยชน์ปัจจุบัน และสัมปรายิกัตถะ ประโยชน์เบื้องหน้า การเข้าใจประโยชน์ทั้งสองอย่าง ทั้งประโยชน์ในปัจจุบันที่ และประโยชน์เบื้องหน้า ส่งเสริมให้เกิดการทำงานเป็นทีมร่วมกันได้ ซึ่งองค์กรในปัจจุบันได้นำแนวคิดนี้ไปปฏิบัติทำให้เกิดผลดีต่อปัจจัยการผลิต และผลผลิตขององค์กรเป็นอย่างดี เป็นการพัฒนาร่วมกันที่ประกันความก้าวหน้า ยั่งยืนจากการได้รับประโยชน์ร่วมกัน หรือป้องกันการผิดพลาดอันจะเกิดจากการทำงานร่วมกันได้

หลักปฏิบัติการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม เพื่อการทำงานเป็นทีมโดยให้ทุกคน ตรงตามหลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนาได้แก่ จุดหมายของชีวิตแบ่งออกเป็น ๒ ระดับคือ จุดหมายระดับโลกียะคือ ทิวฏัมมิกัตถะ ประโยชน์ปัจจุบัน และระดับโลกุตระ สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์เบื้องหน้า การเข้าใจประโยชน์ทั้งสองอย่าง ทำให้เกิดการทำงานเป็นทีมร่วมกันได้ ทำให้เกิดผลดีต่อปัจจัยการผลิต และผลผลิตขององค์กรเป็นอย่างดี

(๕) ระบบการคิดของคนในองค์กร หรือกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ(System Thinking) เพื่อให้ทุกคนมีความเข้าใจชัดเจนถึงความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ทำให้มองทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นภาพรวม จะได้สามารถเผชิญกับภาวะวิกฤติ และการแข่งขันได้

ผลการศึกษาแนวคิดด้านระบบการคิดของคนในองค์กร หรือกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ ตรงกับหลักโยนิโสมนสิการ เป็นวิธีการดำเนินการเรียนรู้เกี่ยวกับการคิด หรือการพิจารณาด้วยวิธีการ แห่งปัญญา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่จะช่วยสร้างและพัฒนาความคิด การพิจารณา การไตร่ตรองอย่าง รอบคอบประกอบด้วยเหตุผลของมนุษย์มากกว่าสามัญสำนึก ตามที่มนุษย์คิดเอง ตัดสินใจเองและ นำไปปฏิบัติกันเอง ดังนั้นลักษณะความหมาย หลักการ และวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการที่ควรทราบ และนำมาศึกษาเพื่อให้เกิดความรู้ และความเข้าใจสำหรับการนำไปใช้ประโยชน์

หลักปฏิบัติเพื่อสร้างความคิดความเข้าใจเชิงระบบ เพื่อให้ทุกคนมีความเข้าใจชัดเจนถึง ความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ทำให้มองทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นภาพรวม ตรงกับหลักปฏิบัติองค์กรแห่งการ เรียนรู้ในพระพุทธศาสนา ประกอบไปด้วย ๑. การสร้างวิสัยทัศน์ความรู้ คือ การรวบรวมพระธรรม พระวินัยด้วยการร้อยกรอง เรียกว่า การทำสังคายนา ๒. กระบวนการทำสังคายนาในแต่ละครั้ง ๓. สร้างกลุ่มคนทำงานด้านการจัดการความรู้ ๔. นำองค์ความรู้ไปใช้และทดลอง (ปฏิบัติจริง) ๕. การ ประเมินผลการปฏิบัติ ๖. ก้าวสู่ความเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านทักษะ

แผนภาพ

สรุปผลการวิเคราะห์การศึกษาแนวคิดและหลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสนา

แผนภาพที่ ๔ วิเคราะห์การศึกษาแนวคิดและหลักปฏิบัติองค์กรแห่งการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสนา